

Снежана С. Башчаревић⁷⁸

Универзитет у Приштини – Косовској Митровици

Учитељски факултет у Призрену – Лепосавићу

ХРОНОТОП КОСОВА И МЕТОХИЈЕ У ГАВРАНОВОМ ПОЉУПЦУ НОВИЦЕ СОВРЛИЋА⁷⁹

Сажетак: Збирка песама Гавранов пољубац Новице Соврлића везана је за хронотоп Косова и Метохије, за дух и свест српског народа, за сакрално и световно наслеђе и традицију, али и за модерне сензације. Рад има за циљ да укаже на песме које отварају питање опстанка српског народа на косовскометохијској земљи у садашњем тренутку, питање родољубља, православља, васкрсавања славјанства. Косово и Метохија је у овој збирци представљено као култ српског народа, као литургија српске књижевности, као духовни центар. Новица Соврлић је различитим поетским донетима тему Косова и Метохије схватио као лични трагизам у оквиру колективног страдања. Из тог разлога ће истраживање применом аналитичко - синтетичке методе бити нужно. Извешћемо закључак да су најуспешније оне песме у којима се прожима средњовековно и модерно и да су песме ове збирке склоне традицији, али не прелазе у традиционализам, јер песник у њима користи тековине модерног песништва. Кроз Соврлићеву песничку интиму изражена је патња српског народа на Косову и Метохији и осим Косова и Метохије нема другог именитеља. Његова поезија јесте исповест и лични доживљај, али и документована стварност о страдању, избеглиштву и завичају, јер је питање косовскометохијске поезије уједно и питање опстанка српског народа и бол за косовскометохијском земљом. Хронотоп Косова и Метохије је за Новицу Соврлића опкољено царство небеско.

Кључне речи: хронотоп, Косово и Метохија, Н. Соврлић, Гавранов пољубац.

Песници Косова и Метохије нису досад систематично истраживани у српској књижевној критици. Спорадични предговори и рецензије, новинарска критика и прикази, ни изблиза не дају праву слику валидности овог литерарног жанра на Косову и Метохији. Само по себи намеће се питање: зашто је изостала релевантна оцена ове поезије? Са књижевно-историјског становишта, питање афирмације и вредновање из такозваних малих средина и начин њиховог представљања и изучавања

⁷⁸snezana.bascarevic@pr.ac.rs

⁷⁹Рад је резултат истраживања у оквиру пројекта материјална и духовна култура Косова и Метохије, евиденциони број 178028, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, а реализује Институт за српску културу у Приштини –Лепосавићу.

условљен је бројним заблудама, отпорима и уверењима о маргиналности књижевности из провинције. Скрајнутост ових стваралаца у општој српској културној клими још је израженија последњих деценија, када смо полако, али сигурно исцепкали наш културни простор на бројне вилајете. А живот књиге из једне средине, па и њено вредновање, подразумева проток естетичких и хуманистичких идеја кроз време и простор и њихову кореспонденцију у више смерова. Овај смер упознавања стваралаштва из малих средина више је оптерећен тешкоћама него што је то усвајање и презентовање књига познатих писаца из већих културних центара. У земљи спорадично настају периоди већег занимања за литерарна достигнућа српске књижевности на Косову и Метохији, али је то по правилу онда када се само дело наметне квалитетом или продре у друге средине готово срећним случајевима или захваљујући личном посредовању појединих уредника. Ових година, српска поезија косовских стваралаца добила је на значају због познатих догађаја и та „негативна“ слава косовске муке углавном је избацила на светло дана песнике који су и дотада стварали вредне песме.

Један од њих је Новица Соврлић,⁸⁰ чија је збирка песама *Гавранов пољубац* предмет наше анализе. Поезија песника Косова и Метохије везана је за дух и свест српског народа, за сакрално и световно наслеђе и традицију, али и за модерне сензације. Таква је поезија песника Новице Соврлића. Збирка поезије *Гавранов пољубац*, због познатих догађаја последњих година, промрежена је косовским опредељењем. Песме отварају питање опстанка српског народа на косовској земљи, питање родољубља, православља, васкрсавања славјанства. Косово је у овој збирци представљено као култ српског народа, као литургија српске књижевности, као духовни центар. Песник је, у овој збирци, различитим поетским донетима тему Косова схватио као лични трагизам у оквиру колективног страдања. Најуспешније су оне песме у којима се прожима средњовековно и модерно. Песме су склоне традицији, али не прелазе у традиционализам, јер песник у њима користи тековине модерног песништва. Кроз Соврлићеву песничку интиму изражена је патња српског народа на Косову и осим Косова нема другог именоватеља. Његова поезија јесте исповест и лични доживљај, али и документована стварност о страдању, избеглиштву и завичају, јер је питање косовске поезије уједно и питање опстанка српског народа и бол за косовском земљом. Тема

⁸⁰Новица Соврлић рођен је 1956. године у Косовској Митровици. Објавио је збирке песама: *Земља стричева* (1997), *Ниси уста* (2003), *Чатац* (2004), збирку приповедака *Јелисаветин лакат* (2010) и приредио зборник поезије *Седмица на Ибру* (2015). Заступљен је у више зборника и антологија савремене српске поезије. Песме су му превођене на пољски, чешки, шведски, енглески и француски језик. Председник је Књижевног друштва Косова и Метохије, потпредседник Удружења књижевника Србије, почасни члан Удружења писаца „Седмица“ из Франкфурта на Мајни. Добитник је „Златне значке“ КПЗ Републике Србије за допринос култури (2002), као и књижевних награда „Перо деспота Стефана Лазаревића“ (2003), „Григорије Божовић“ (2012), „Златна струна“ (2014), Високог интернационалног признања Академије Иво Андрић за књигу „Гавранов пољубац“ (2016), Прве награде на Међународним сусретима песника „Златни Орфеј“ у Франкфурту на Мајни (2017) и многих других.

Косова из појединих његових песама избија као митопоетска тема. Чим се крене са Косова, изгуби се правац.

Хронотоп Косова и Метохије, за Новицу Соврлића, је опкољено царство небеско. Природно је да књижевна дела постоје на начин хронотопа и у хронотопу. У овом раду бавићемо се одређивањем временско-просторног пресека и саме организације времена и простора у збирци песама *Гавранов пољубац*. С обзиром на то да је у песама специфичан распоред односа времена и простора, а узевши у обзир и песничку ситуацију и знајући да у односу на њу наилазимо и на другачији однос према хронотопу, потрудићемо се да у потпуности обухватимо све временско-просторне варијанте.

Одабране песме су специфичне по много чему, а најуочљивија од тих специфичности је организација времена и простора, коју смо већ поменули. Конкретно, за разлику од већине песама у нашој књижевности у којима се песничко казивање везује за једно место и једно време или за више места или више времена, овде имамо комбинацију ова два типа: место је једно, статично, а време се мења.

На самом почетку, пажњу ћемо усмерити на сам појам *хронотопа*.⁸¹ Овај појам у науку о књижевности увео је Михаил Бахтин, који га дефинише као „суштинску узајамност временских и просторних односа“ (1982: 245). Хронотоп је веома битан за књижевност, јер стоји у основи формирања књижевног текста, а свако неоправдано одступање од узетог времена или простора, нарушава структуру дела и отежава праћење збивања.

Одредити место дешавања, у овој збирци, није проблем, као што је то случај са временом. Конкретно, песник нас из неког неодређеног времена, враћа у неко давно време. Дакле, развој времена можемо пратити кроз одреднице на које нас усмерава песник. Тако да ћемо негде наћи конкретно време дешавања, а негде нам је дата информација о томе колико је времена прошло од тренутка догађања. То нас упућује на чињеницу да је време певања у поприлично великој анахронији са временом о коме се пева. Три основне димензије времена: прошлост, садашњост и будућност, помоћи ће нам да схватимо како песник временски организује лирски текст.

Некад о ономе што се збива песник пева као да се дешава у прошлости:

„Још чујем
Камен манастирски
Како
Расут низ поље
И без звоника
Звони“ (Соврлић 2016: 16).

⁸¹Хронотоп је кованица настала спајањем двеју речи: *хронос* и *тоπος* и потврђује нераздвојивост тих елемената.

Ово су стихови песме „Они“.

Некада као да се радња дешава истовремено са самим певањем:

*„Тражимо се, постројени
У два путујућа каравана,
Разапети смислом и бесмислом
Корака који живот значе“* (Соврлић 2016: 26).

Наведени стихови су из песме „Гладно небо“.

Некада се антиципирају будући догађаји, као у песми „Гуја“:

*„Кад једном све прође
И кад се заврши рат,
Земљом великог вође
Владаће гујин брат“* (Соврлић 2016: 55).

Збирка песама *Гавранов пољубац* пример је сложене временске организације. Време певања понекад траје дуже од самог збивања, а понекад се у неколико стихова могу прескочити и читави векови. Неке од временских деоница песник је овлашно прешао, а неке је ставио у фокус певања.

Простор песама представљен је у једном кругу. У његовом центру налазе се Косово и Метохија. На овом месту нужно је осврнути се на Бахтинову поделу хронотопа и његово схватање о могућностима и начинима на које се више хронотопа уклапа у јединствено дело. Бахтин хронотопе практично дели на две велике групе: у једну групу спадају „велики“ типолошки постојани хронотопи, који одређују најважније жанровске врсте на раним етапама њиховог развоја. Другу групу чине „мали“ хронотопи, о којима Бахтин говори као о „хронотопским вредностима различитих ступњева и обима“ (1982: 214). Велики број хронотопа ове друге групе могао би се назвати мотивским, јер сам мотив у одређеним случајевима представља хронотопску вредност. Када је говорио о великим хронотопима, Бахтин је уочавао да се у њихове оквире укључују ови мањи, мотивски хронотопи. Дакле, један хронотоп делује на највишем нивоу и „обезбеђује“ уметничко јединство читавог књижевног дела, док се остали хронотопи укључују у њега. Они су по правилу мањег обима, али могу да буду већег степена (интензитета).

У збирци *Гавранов пољубац* простор добија допунски смисао и у духу симболике. Косово и Метохија добијају значење „тачке“ где долази до радикалне промене, где се доносе одлуке, обнавља или пропада. Косово је одраз божанског света; нека врста земаљске копије небеских архетипова. Човеково кретање и кретање песника према Косову симбол је „духовног оставрења“ (Јунг 1973: 163). Као аргумент наводимо строфу из песме „Између два неба“:

„Но, ипак,
 Небо им земља косовска,
 Косово – небо земаљско
 Те по једном и другом,
 Као прах божански
 Сјајем трепере“ (Соврлић 2016: 38).

У основи збирке је територија која је кроз историју често била под најездом непријатеља. Збирка је замишљена као литерарна процесија историје и друштва. Заснована је на визијама хроноса и топоса, али у њој налазимо и поетску утемељеност у животно и временско тле и „објективну“ стварност. Збирка је поткрепљена размишањима песника, која делују по одређеним законима. Један од њих је закон времена, а феномен светости је једини пут којим се може најпотпуније поћи кроз време. Он коегзистира у свим временским категоријама. То је основна материја и везивно ткиво збирке. Светост преузима улогу проводника у ретроспективи литерарног укрштања историје и времена.

Збирка *Гавранов пољубац* урођена је у познате догађаје из времена окупације ових крајева, али јој ни мало не мањка префињена лирика у тренуцима када се размишља о судбини, Богу, опстанку. Већ смо истакли да централну позицију у збирци заузимају Косово и Метохија. Према њима се све мери: сања, планира, пати, одриче, бори, страхује. Због њих се сукобљавају две вере, туку завојевачи и поробљени, богати и сиромашни, на пропланцима се одржавају весела, али и људи нестају заувек.

И као што то бива у Андрићевој *Туприји*, све оно што је вредно и што је осуђено на вечност, бива из потаје и грађено и рушено. У таквим пословима ништа се не може урадити без жртве. Једни руше – други граде. Све док време не учини своје, јер свака је сила за времена. То би могла бити основна порука ове збирке песама.

Битка за Косово и Метохију могла би се узети за основни догађај. То је битка за веру која једино траје док се у прах претварају народи и државе, огњишта и ствари. Али је, истовремено, јасно присутна и битка за очување идентитета народа на ветрометини времена. Цркве се подижу и руше, али су њихови трагови неуништиви.

Извесно је да су у збирци *Гавранов пољубац* две основне егзистенцијалне димензије оствареног поетског света - време и простор. То су два доминантна супстанцијална елемента поетске структуре. Када читалац дочита збирку до краја, у њему остаје снажан одјек времена и не мање снажан доживљај простора преко кога је време прохујало, као и доживљај судбине тамошњег становништва. Време збирке се доима као опште време. Време без календарског омеђивања, пуно свршетака и почетака, у коме се смењују или стапају једночас и дуговеко постојање. Велики временски оквир добио је омеђен, али врло драгоцен простор Косова и Метохије. Ово је збирка историјске провенијенције, хроника времена и догађаја. Историјска супстанца послужила је само као

материјал за њену конструкцију. Скелет конструкције око кога се окупља и осмишљава медитативна садржина песама је: опстајање у времену, сан о животу, приврженост вери, сврха и смисао делања, пролазно и трајно, исконски нагон за очување идентитета, вечито обнављање материјалног, егзистенцијалног и духовног. Светост места Косова и Метохије указује на свеприсутност божанског. Реч је о суптилној и промишљеној поетској архитектоници која је песницима омогућила да доживе и изразе два кључна временска плана: време ефемерија и пролазности и оно друго, такозвано, велико време које гради храмове и знамења као симболе непролазности живота и вечности.

Неке од песама везане су за сакрално наслеђе, као што су „Соколица“ и „Грачаница“. Песник пева о Соколици на следећи начин:

*„И да се знаде и приповеда
Да су хиљаде од главоједа
Стали под камен Христова крста
Уз шапат стамен живих уста
И пламен тројства у три прста“* (Соврлић 2016: 60).

Косово је за песника духовни центар који је изградио своју поетику, односно, велика национална тема. Песме носе јак печат косовског бола, тајанство косовског тла, косовске мудре земље, као у песми „Грачаница“:

*„Живот је наша граница,
Србији једини пут,
А ходе децеубица
Само би нашу смрт“* (Соврлић 2016: 107).

Соврлић се овим темама осведочио као песник с изоштреним смислом за хришћански симбол и за вредност завичајног амбијента. Песме ове збирке упућују читаоца и на теолошки контекст у коме тријумфује хришћанска вера. Аутор тражи излаз из безизлаза у вери отаца и у обнављању традиционалних форми српске културе. Када притисак живота, притисак историје, постане неиздржив, вера се указује као уточиште. Вера обећава спас.

У његовом сетном оживљавању прошлости, стварање и рушење, дух и физички нестанак, нада и разочарање иду заједно. Али, упркос свему Косово за песника није у времену удаљен архетип, него оригинална творевина у светским размерама. Оно је духовни простор у коме се одиграва повезаност између Врховног бића, као невидљиве суштине, и човека, као суштине видљивог. У овим лирским творевинама се спајају историја и савремени тренутак и остварује континуитет чувања аутентичног духа и духовна веза генерација свих времена. Соврлићево опевавање Косова је посве нови естетички феномен и важан допринос вечној теми косовског страдања у српској књижевности.

На крају, можемо закључити да Новица Соврлић свој песнички флуид, своју лирику и лични доживљај претвара у велику слику, у општу појаву и широко кретање, али ово певање има и другу релацију: то је унутрашње усмерење где он опште претвара у лирско. То је његова двосмерна молитва за косовски усуд. Соврлић је вишевековно косовско земаљско страдање спојио са небеским. Трагедију косовског поднебља пратио је средњовековним сликама, религиозном интонацијом, као најприкладнијим метафоријским смислом. Ову збирку можемо окарактерисати као дневник дубоког и личног доживљаја који се односи на све Србе на Косову. У њој се осећа тешка песникова туга налик грумену хвостанске земље. Ипак, идеја жртве и жртвовања је трагична, али не и песимистичка. У песмама постоји нада да је пораз привремен, да зло није вечито. Из збирке проистиче оптимистичка идеја победе, победе над смрћу у духу хришћанског учења, али и победе над освајачем. Она је косовскометохијску стварност претворила у метафору, у симбол, у стих. Соврлић је овом збирком песама обележио савремену косовску стварност, а печат јој даје индивидуална религиозност и мотиви хришћанства и завичаја. Песник је нашао излаз из безизлаза у вери отаца и у обнављању традиционалних форми српске културе.

ИЗВОР

Соврлић, Новица. *Гавранов пољубац*. Косовска Митровица/Београд: Књижевно друштво Косова и Метохије/Удружење књижевника Србије, 2016.

ЛИТЕРАТУРА

- Бахтин, Михаил. *Теорија романа*. Љубљана: Цанкаријева založba, 1982.
- Булгаков, Сергеј. *Православље*. Нови Сад: МС, 1991.
- Евдокимов, Павле. Од смрт ка животу. *Источник*, 1, (1992), 52-65.
- Егерић, Мирослав. Дечанска звона или песништво имагинативне осетљивости. *ЛМС*, јануар-фебруар, 1999), 78-92.
- Елијаде, Мирча. *Водич кроз светске религије*. Београд: Народна књига/Алфа, 1996.
- Зорић, Павле. *Исидора Секулић о косовском завету и други есеји*. Београд: СКЗ, 2006.
- Јеротић, Владета. *Човек и његов идентитет*. Београд: Арс либри, 2004.
- Јунг, Карл Густав. *Човек и његови симболи*. Загреб: Младост, 1973.
- Радуловић, Милан. *Књижевност и теологија*. Источно Сарајево/Београд: Институт за књижевност и уметност /Православни богословски факултет, 2008.

CHRONOTOP OF KOSOVO AND METOHİJA THE RAVEN KISS NOVICA SOVRLIĆ

Summary: *Collection of poems The Raven kiss Novica Sovrlić novel is related to the chronotop of Kosovo and Metohija, for the spirit and consciousness of the Serbian people, for sacred and world heritage and tradition, but also for modern sensations. The aim of the paper is to point out the poems that open the question of the survival of the Serbian people in the Kosovar region at the present moment, the question of patriotism, Orthodoxy, the resurrection of Slavs. Kosovo and Metohija is presented in this collection as a cult of the Serbian people, as liturgy of Serbian literature, as a spiritual center. Novica Sovrlić understood the various poetic achievements of the topic of Kosovo and Metohija as a personal tragedy within the framework of collective suffering. For this reason, research using an analytical - synthetic method will be necessary. We will conclude that the most successful are the songs in which medieval and modern music are permeated and that the songs of this collection are prone to tradition, but do not go into traditionalism, because the poet uses them in modern poetry. Through Sovrlić's poetic intimacy, the suffering of the Serbian people in Kosovo and Metohija is expressed and there is no other denominator other than Kosovo and Metohija. His poetry is a confession and personal experience, but also a documented reality of the suffering, refugees and homelands, because the issue of Kosovo-metohian poetry is also a question of the survival of the Serbian people and the pain for the Kosovar-Metohija country. The chronotopos of Kosovo and Metohija is surrounded by the Celestial Empire for Novica Sovrlić.*

Key words: *chronotop, Kosovo and Metohija, N. Sovrlić, The Raven kiss.*